

פסח

מה נשתנה הלילה הזה - על מהות השאלות ומשה רבינו:

Rabba Avital Engelberg

Class of 2015

חודשים לפני פסח הגגנות מתחילות את עבודת הקודש - ללמד את הילדים לשיר 'מה נשתנה'. זהו רגע השיא בסדר הפסח, וכל ילד וכל גננת נרגשים ומצפים לקראת המאורע. מטרת השאלות היא לעורר את הילדים, 'והגדת לבנך', לעורר את הילדים לראות שמשוה שונה בערב זה, ולעודד את השתתפותם. אבל האם זה מה שבאמת קורה? לא בהכרח. שאילת השאלות בפסח אמור להיות הכוח המניע. הילד יהיה סקרן, ישאל ויחקור, וכך נוכל להגיע ל'והגדת לבנך'. מצד שני - כאשר אנו מלמדים את הילדים לדקלם שאלות מוכנות, שלא בשפתם, כאשר הם אינם מבינים את משמעות המילים ואת משמעות השאלות - היכן נמצא אותו כוח מניע, שיגרום להם באמת להיות מעורבים, מעבר להופעה אל מול האורחים והמשפחה בשירת ה'מה נשתנה'?

כשמתבוננים על המשנה העוסקת בשאילת השאלות בסדר - ניתן לראות דבר מעניין:

"מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל אביו ואם אין דעת בבן אביו מלמדו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה הלילה הזה כולו מצה שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות הלילה הזה מרור שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל הלילה הזה כולו צלי שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים ולפי דעתו של בן אביו מלמדו מתחיל בגנות ומסיים בשבח ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה".
משנה, מסכת פסחים, פרק י', משנה ד

לכאורה, (וכך מבין הרשב"ם את המשנה) עפ"י מסכת פסחים, ניתן לומר כי השאלות אותם אנו שואלים היום הינן שאלות אופציבוליות בלבד. במקרה שהילד לא שואל מעצמו, אז ניתן להביא שאלות 'מן המוכן'. לכאורה כך גם נלמד ממקור נוסף במסכת פסחים (קטו:), בו אבי" רובה היו מסובים יחד לביל הסדר. כאשר עקרו את השולחן (בתחילת הסדר, היום אנו נוהגים לעקור רק את הקערה), שאל אבי" טרם אכלנו, מדוע אתם עוקרים את השולחן? הגיב רבה: פטרת אותנו מלומר 'מה נשתנה'. כלומר - שאלתו של אבי", שלא הבין מדוע עוקרים את השולחן, פוטרת מחובת אמירת ה'מה נשתנה'. כבר נשאלה השאלה של 'מה שונה הערב הזה מכל הלילות' בשולחן זה.

לכאורה, ניתן להבין על פי מקור זה כי דקלום 'מה נשתנה' הינה דוגמא לשאלות שצריך שיעלו על שולחן הסדר (ולאו דווקא ע"י הילדים). לבעלי התוספות יש הבנה אחרת בסוגיה. בעלי התוס' לומדים כי אנו עורכים שינויים רבים בשולחן על מנת שהילדים ישאלו שאלות, עד שיגיעו לשאלות העיקריות - שהן ה'מה נשתנה', אך נדמה כי משתי הבנות אלו - הן של בעלי התוספות והן של הרשב"ם בסוגיה זו, ניתן ללמוד על אחת החובות המרכזיות והמשמעותיות של סדר הפסח. פקחת עיניים, סקרנות (אמיתית!) אל מול הקורה בשולחן הסדר.

את חשיבות שאילת השאלות ניתן ללמוד מדמותו של משה רבינו במעמד הסנה. אחד המאורעות המכוננים והמכניים להפיכתנו לעם.

שמות פרק ג

וּמִשָּׁה הָיָה רָעָה אֶת צֹאן יִתְרוֹ חֲתָנָהּ כִּי הָיָה מְדַבֵּר וַיִּבְאֵר אֶל הָרַקְעָה הַחֲרָבָה: וַיִּרְא מִלֶּאךָ ה' אֱלֹהֵי בְלַבֵּת אֲשֶׁר מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה וַיִּרְא וְהִנֵּה הַסֵּנֶה בָּעַר בָּאֵשׁ וְהַסֵּנֶה אֵינּוּ אֶכְלִי: וַיֹּאמֶר מִשָּׁה אֶסְרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הַמִּרְאָה הַגְּדֹל הַזֶּה מִדּוֹעַ לֹא יִבְעַר הַסֵּנֶה: וַיִּרְא ה' כִּי סָר לְרֵאוֹת אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה וַיֹּאמֶר מִשָּׁה וַיֹּאמֶר הַנְּבִי: וַיֹּאמֶר אֶל תִּקְרַב הָלֵם שֶׁל נְעִלְיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אֲדַמֵּת קֹדֶשׁ הוּא:

השורש ר.א.ה חוזר הקטע זה בצורות שונות: וַיִּרְא מִלֶּאךָ ה' אֱלֹהֵי בְלַבֵּת אֲשֶׁר... וַיִּרְא וְהִנֵּה הַסֵּנֶה בָּעַר... וַיֹּאמֶר מִשָּׁה אֶסְרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הַמִּרְאָה הַגְּדֹל הַזֶּה מִדּוֹעַ לֹא יִבְעַר הַסֵּנֶה:

"אסורה נא ואראה". זו התכונה המייחדת את משה, ובעקבותיה הוא המנהיג את העם.

עפ"י רש"י, פירוש פסוק זה הינו 'אסורה מכאן להתקרב לשם' - משה פועל בפסוק זה פעמיים. הפעולה הראשונה היא ההתבוננות. הסתכלות על המעבר ולא רק על דרכו הרגילה והשגרתית. הפעולה השנייה הינה העשייה שבאה בעקבות הראיה. היציאה מהשגרה לטובת הראיה הרחבה של הקורה מסביב.

משה הוא מהמתבוננים. עוד מהיותו נער בבית פרעה, הרואה איש מצרי מכה איש עברי. משה לא רק רואה, אלא גם פועל ומגיב. זוהי גם פעולתו במעמד הסנה. הוא רואה את הסנה בוער באש. יכול להיות שעוד רבים היו יכולים לראותו, אם רק היו מסתכלים. אם היו מסבים את מבטם מעבר לשגרת היום יום. אך משה הוא היחיד שרואה, ולא רק רואה, אלא גם סר משגרת יומו אל עבר המחזה, לבדוק על מה ולמה.

אסורה נא ואראה - ראה והתבוננות למעבר, ופעולה המגיבה להתבוננות זו. ולכן דווקא הוא, הרגיש לזולת ולאחר, המסתכל סביב בפליאה אל עבר העולם, ומגיב אליו, הוא המנהיג הנבחר.

משה הוא הסמל של יציאת מצרים. הוא המוביל את היציאה ולמרות חסרונו המודגש בהגדה, רוחו נמצאת שם. רוח הפליאה, שאילת השאלות והשאיפה להתבוננות והעלאת תהיות על הקורה סביבנו. אלו הם גם השאלות האמיתיות. שאלות הבאות מהסתכלות שלנו על הסובב לנו, שאלות הבאות מפקחת עיניים ורצון ללמוד ולהבין את שקורה בעולם, ובנוסף - את הרצון לא להתעלם, ולפעול כתגובה למציאות שאנו רואים סביבנו.

זו גם מטרת השאלות בסדר. השאיפה היא שנפקח את עינינו (וגם את ילדינו, אך לא רק) לראיית המציאות, לביקורת ושאלת שאלות. חשוב לזכור שהמטרה היא לא רק שאילת השאלות. המטרה היא העשייה שמגיעה בעקבות אותן השאלות.

מה נשתנה הלילה הזה?

ספרו ביציאת מצרים.

חנכו לפקחת עיניים.

תקנו העולם.

בע"ה.

שאלת ה'מה נשתנה' בסדר מזקקת את הפרדוקס הבסיסי של המסורת-מסירה. לפי הרב דניאל אפשטיין, זה זיקוק הבעיה של המסורת בכלליותה. מצד אחד - אנו רוצים שילדינו ישאלו את אותם השאלות ובאותו הניגון כמו שאנו וסבתותינו לפנינו שרו בליל הסדר, בדיוק כמו שאנו רוצות שילדינו יהיו דתיים - בדיוק כמו שסבתם הייתה דתיה, וכל הדורות שקדמו לה. מצד שני - יהדות המבוססת רק על כח האינרציה - רק כי 'גם סבתא עשתה כך', טמון בה החשש כי באיזשהו שלב, גם לכח האינרציה יש סוף.

Rabba Avital Engelberg currently serves as Rabbanit at Congregation Beth Shalom in Providence, RI. Previously, she served for several years as Ramit at Midreshet Ein HaNatziv. Rabba Avital was a fellow of the Halakha program at Midreshet Lindenbaum, and holds a B.A. in Theatre from Tel Aviv University, a Master's degree in Talmud from Bar Ilan University, and a diploma in Group Facilitation. Rabba Avital taught Talmud at Maharat, and has taught and facilitated groups at various Jewish educational institutions in Israel, including Elul, Beit Midrash Alma, Midreshet Ein Prat, and Israel's Bronfman Youth Fellowship Program